

AYKUT KAZANCIGİL, *XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Anatomi* (Şanizade-Bianchi), 80 sayfa ve BEDİZER ZÜLFİKAR, *Şanizade Hayatı ve Eserleri*, 102 sayfa, özel yayınlar, İstanbul 1991.

Bu eser iki kitaptan meydana gelmiştir. Her ikisinin ortak yönü Şanizade üzerinde yoğunlaşmış olmasıdır.

Bunlardan ilki A. Kazancıgil tarafından hazırlanmış olan ondokuzuncu yüzyıl anatomisinin kısaca özeti, Bianchi'nin metni, çevirisi, Langle'nin metni ve çevirisi ve Bianchi'nin Şanizade değerlendirmesinin çevirisi ve orijinali sunulmuştur. Ayrıca, Şanizade'nin meşhur kitabı *Miyârü'l-Ebdân*'dan bazı planlar da sunulmuştur.

İlk kitapta, A. Kazancıgil ilkin, kısaca ondokuzuncu yüzyılda Osmanlılarda anatominin seyirini, bilim adamlarının konuyla ilgili tutumlarını açıklamaktadır (s. 1-3). Bunu izleyen Bianchi ve Şanizade adlı kısımda, yazar, Osmanlı İmparatorluğunda ticarî atışe olan Bianchi ve onun Türk dili konusundaki çalışmalarından söz eder; Bianchi'nin kaleme aldığı Fransızca-Türkçe Lügatın önsözünü ve onun H.Hatemi tarafından yapılmış çevirisini sunar; aynı zamanda, bu çeviri Osmanlı kültür tarihi açısından önem taşımaktadır.

A. Kazancıgil, daha sonra, Langle'nin Seyyid Mustafa'nın Diatribe'ne yazdığı önsözünün Türkçe çevirisini sunmuştur (s.6-9).

Kitabın üçüncü kısmı diyebileceğimiz kısımda ise Şanizade'nin çalışmaları kısaca ele alınıp, onun Bianchi tarafından değerlendirilmesi üzerinde durulur (s.14-15). Şanizade'nin *Mir'atü'l-Ebdân* konusundaki 1820'de yazdığı eserine yazdığı değerlendirmesinin Türkçeye çevirisi (s.16-29) ile metnin Fransızca aslı verilmiştir (s.33-73).

Eserin buraya kadarki kısmının değerlendirmesi yapılacak olursa, gerek ondokuzuncu yüzyıla kadarki anatominin gelişmesi konusunda verilen özet bilgi, gerekse daha sonra verilen kaynak metinler ve onların çevirileri, bize Osmanlı bilim ve kültür hayatının aydınlatılmasında katkı yapar niteliktedir.

Eserin ikinci kitabı Bedizer Zülfikar tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış olan "Tabip Şanizade Mehmed Ataullah, Hayatı ve Eserleri" konusundaki çalışmadır.

Eserin bu kısmında, incelemenin nasıl yapıldığı konusunda ilkin kısaca bilgi verildikten sonra (s.7), Şanizade'nin yaşadığı devir (s.8-12), bilim adamının hayatı (s.12-33) hakkında bilgi verilir.

Yazar Zülfikar, kitabının beşinci bölümünde, Şanizade'nin eserlerini konularına göre sınıflandırılıp, bu sınıflanmaya göre sırasıyla ele alıp tek tek inceler. Burada, ilkin tıp eserleri ele alınıp, incelenmiştir; daha sonra, tarih, edebiyat, matematik, askerlik ve coğrafya eserleriyle ilgili bilgi verilmiştir (s.33-89). Bunlara ilave olarak, Şanizade'ye atfedilen bir hukuk eseri konusunda da bilgi bulunur.

Doğal olarak, bu kısımda verilen açıklamalarda tıpla ilgili eserler büyük bir ağırlık taşımaktadır. Bunlar arasında, Hamse-i Şanizade diye bilinen beş kitap (*Miyârü'l-Ebdân fî Teşrihi'l-Azai'l-İnsan*, *Usulü't-Tabia'* *Miyârü'l-Etubba*, *Kânûnü'l-Cerrahîn* ve *Mizânü'l-Edviye*) ayrı ayrı ele alınıp, incelenmiştir.

Bunlardan Mir'atü'l-Ebdân anatomi, Usulü't-Tabia' fizyoloji ve üçüncü cilt patoloji, dördüncü cilt cerrahi ve beşinci cilt adından da anlaşılacağı gibi ilaçlarla ilgilidir. Bu ciltler tek tek açıklanırken, onlardan yer yer alıntılar da verilmiştir; örneğin üçüncü ve dördüncü ciltte kemik kırıklarıyla ilgili kısımdan bir alıntı verilmiştir; son ciltten örnek olarak da yüksük otu ile ilgili bir alıntı sunulmuştur.

Şanizade'nin psikoloji ile ilgili eseri olarak sunulan Ruhiye Risalesi'nin aslında Mustafa Behçet'e ait olup olmaması konusunda bir tartışma açılmış, ancak, bu konuda kesin bir fikir beyanından da kaçınılmıştır. Genel olarak kabul edildiği üzere ve de eserin yazma nüshalarında kaydedildiğine göre, Ruhiye Risalesi, Mustafa Behçet Efendi tarafından kaleme alınmıştır.

Tıp eserleriyle ilgili açıklamalardan sonra, Şanizade'nin tarihle ilgili eserleri ele alınmıştır. Bilindiği gibi, Şanizade vakanüvist olarak görev yapmıştır. Bu görevi ile ilgili olarak 1819-1821 yılları arasındaki olayları kaydetmiştir. Bu bilgiler Tarih-i Şanizade'de de toplanmıştır. Yazar konuyla ilgili açıklamaları (s.69-73) arasında sunmaktadır.

Kitapta, Şanizade'nin edebiyatla ilgili çalışmaları arasında Ata Divanı ve Arapça ve Farsça şiirlerinden söz edilmektedir (s.77).

Şanizade'nin matematikle ilgili eserleri arasında Tercüme-i Cedide-i Usul-i Talimiyye, Cebr-i Mukabele ve Hendese gibi çevirilerinden bahsedilir ve bunların Charles Bossut'un Cours Complet de Mathématiques adlı eserinden çevirilerek, aktarılmış olduğu iddia edilir (79-81).

Yukarıda sözü edilen eserleri yanı sıra, Şanizade Ataulah Efendi'nin askerlik, coğrafya ve hukukla ilgili eserlerinden de kısa kısa bahsedilir. Bunlardan hukukla ilgili olan ve Şanizade'ye atfedilen bir eserin aslında ona ait olmadığını belirtilmektedir (s.87).

Şanizade'nin bu uğraşlarının yanı sıra müzik ve resimle de ilgilendiği, güzel yazı sanatını öğrenmek için Hattat Yesari Efendi'den ders aldığı söylenmektedir (s. 89-91). Kitabın son kısmında buraya kadar verilen bilgilerin ışığı altında bir değerlendirilmesi yapılmıştır (s. 92-94).

Yukarıda da ifade edilmiş olduğu gibi, bu kitap aslında iki ayrı kitap gibi mütalaa edilebilir. Her ikisi de ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı tıp tarihi açısından bizi aydınlatması bakımından okumağa değer olup, konuyla ilgili genel bilgi edinmek isteyenlere yararlı olabilir.

PROF. DR. ESİN KÂHYA